

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЙ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОЗДОРОВОЇ СПРЯМОВАНІСТІ В ЛІЦЕЯХ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

На теоретичному рівні дослідження в історико-педагогічному аспекті вивчали питання становлення та розвитку педагогічних технологій у системі фізичного виховання учнів військово-навчальних закладів доувзівської підготовки. Отримані дані засвідчили існування значної кількості позитивної наукової інформації про змістове та реалізаційне забезпечення таких технологій, що разом із сучасними досягненнями галузевої науки необхідно враховувати при їх розробленні й реалізації в процесі фізичного виховання учнів сучасних ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Ключові слова: військово-навчальний заклад доувзівської підготовки, система фізичного виховання, змістові основи педагогічної технології, історико-педагогічний аналіз.

Вступ. Під час розроблення будь-якого питання суспільного життя необхідно не забувати головного історичного зв'язку, дивитися на кожне питання в аспекті того, як відоме явище в історії виникло, які головні етапи у своєму розвитку це явище проходило та з точки зору цього розвитку дивитись, чим дана річ стала тепер [3, с. 3].

Сьогодні в Україні збільшилася з одного до сімнадцяти кількість загальноосвітніх навчальних закладів нового типу – ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою. Водночас їх аналоги функціонували починаючи ще з 1732 р., причому одне з провідних місць у формуванні особистості учнів займало фізичне виховання оздоровчого змісту.

Враховуючи багатий історичний досвід, особливий інтерес становлять дані про еволюцію розроблення та реалізації технологій впливу на фізичний стан учнів таких військово-навчальних закладів у процесі фізичного виховання. Вищезазначене та дані про особливості розвитку нашого суспільства на сучасному етапі, досягнення наукової галузі “Здоров’я і фізична культура” сприятимуть створенню повнішої картини змісту, шляхів і умов реалізації педагогічних технологій у системі фізичного виховання учнів військових ліцеїв, виокремленню позитивних рис і недоліків таких технологій, формуванню науково-теоретичних основ змісту, способів і педагогічних умов реалізації технологій фізичного виховання.

Невирішеним залишається питання розроблення технології фізичного виховання у військових ліцеях, що відзначається оздоровчою спрямованістю. Необхідність такої технології зумовлена, передусім, можливістю зменшити частку експромтів учителів та гарантовано досягти запланований результат [3; 8; 13; 14].

Формулювання цілей роботи

Мета роботи – на теоретичному рівні проаналізувати зміст технологій фізичного виховання учнів військових ліцеїв, що використовувалися на різних етапах їх функціонування.

Методи й організація дослідження. Використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію даних наукової літератури, документальних і архівних джерел.

Результати дослідження. Педагогічна технологія на сучасному етапі розглядається як проект певної педагогічної системи, реалізований у практичній діяльності [3]. Необхідність використання педагогічних технологій полягає в тому, що це дозволяє звести до мінімуму педагогічні експромти окремих вчителів, перевести викладання на шлях його попереднього проектування та подальшого відтворення на практиці. При цьому, на відміну від методичних поурочних розробок, технологія передбачає також визначення структури і змісту навчально-пізнавальної діяльності учнів [8; 10; 11; 12; 13; 14]. Але головна її відмінність від методики полягає в інструментальності – ступеня алгоритмізації конкретних дій учителя, починаючи з формулювання мети, визначення етапів (кроків, операцій) її досягнення [6]. Зазначене в методиці певного навчально-виховного процесу є другорядним – зазвичай, мета тут задається не дуже чітко, а ступінь досягнення визначається приблизно. Під час розроблення педагогічної технології мета, навпаки, провідний складник із чітким, детальним змістом, який відображає діагностичне цілеутворення та об'єктивний контроль якості оволодіння навчальним матеріалом і стану розвитку учнів. Крім зазначених, важливим принципом проектування педагогічної технології є також структурна і змістова цілісність навчально-виховного процесу. Сутність цього принципу полягає у гармонійній взаємодії всіх складників педагогічної системи: учнів з вихідними результатами; мети і завдань (загальних, етапних); змісту і процесів навчання й виховання; педагогів; організаційних форм роботи [3; 5; 11; 13].

Враховуючи зазначене, провели історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку змісту складників педагогічних технологій фізичного виховання, що застосовувалися на різних етапах функціонування військових ліцеїв (ВЛ) для хлопців підліткового і старшого шкільного віку започаткували в середині XVIII сторіччя – у лютому 1732 року в імператорській Росії (до якої належала теперішня незалежна Україна) розпочинає діяльність 1-й Петербурзький сухопутний шляхетський кадетський корпус. На Україні такий навчальний заклад – Неранжований Володимирський Київський кадетський корпус – почав функціонувати з 1 січня 1852 р. [5].

Необхідність створення подібних навчальних закладів зумовлювалася тим, що не кожна особистість природа нагородила схильністю до військової справи, ...і до того державі не менше потрібне політичне і цивільне навчання, а тому вихованці корпусу повинні вивчати ще іноземні мови, юриспруденцію, історію, географію, танці, музику та інші корисні науки залежно від своїх природних здібностей [12]. Іншими словами, зміст діагностичного цілеутворення у педагогічній технології навчання й виховання кадетів на початковому етапі функціонування ВЛ передбачав досягнення двоєдиної мети: надати юнакам військову і цивільну освіту, готуючи так офіцерів для армії та цивільних службовців для державних установ.

Відповідно до мети, зміст навчально-виховного процесу передбачав загальнопідготовчий та професійно-прикладний напрямки, а структурно-змістова цілісність, інструментальність технології мала такий вигляд. У “Статуті...” (навчальний план того часу) фізичне виховання не було окремим навчальним предметом. Натомість із розпорядку дня витікає, що воно було складовою військової підготовки – щоденно, після першої половини навчальних занять вихованці упродовж чотирьох годин займалися стройовими вправами. Також у вільний час передбачалися обов'язкові заняття танцями, фехтуванням, їздою верхи, у зимовий період на другій прогулянці – активний відпочинок: на вулиці – гра в м'ячі й сніж-

ки, біг, катання з гірок, на ковзанах, інші розваги; у залах і коридорах – стрибки на гімнастичного коня, через мотузку, лазіння по канату, колоді, шесті, драбині, біг по дощатих гірках, балансування на спеціальних приладах, перетягування гімнастичних палиць, гра у волани, ходьба з чавунними шарами, інші знайомі кадетам фізичні вправи. Зазначені види рухової діяльності були обов'язкові і використовувалися впродовж усього періоду навчання кадетів [2].

На наступному етапі діяльності ВЛ – заміні кадетських корпусів військовими гімназіями (1863–1882 рр.) – мета навчально-виховного процесу змінюється. За свідченням підполковника В. В. Завадського, вихователя Володимирського Київського кадетського корпусу тих часів [9], реформа суттєво змінила дух і внутрішній устрій бувшого корпусу, перетворивши його у загальноосвітній заклад, найголовнішим завданням якого було моральне виховання та розумовий розвиток дітей. Спеціально-військову освіту юнацтво отримувало у військових училищах, а військові гімназії надавали вихованцям лише елементарну підготовку до строю. Іншими словами, мета із двоєдиної стала єдиною з акцентом на загальноосвітній напрям навчально-виховної діяльності гімназистів.

Наслідком такої реформи було скорочення до невідповідно низького обсягу навчальних годин на стройову підготовку, яка в цей період складала основу фізичного виховання і передбачала: шиккування, повороти на місці, ходьбу в солдатському строю, прийоми рукопашного бою з рушницею та окремі гімнастичні вправи [7], що за сучасною класифікацією належать до загальнорозвивальних вправ з предметами і без них. Водночас у цей період практикується теоретична підготовка з фізичного виховання – гімназисти вивчають основи анатомії (“Строение и отправления человеческого тела” – назва в навчальному плані) як розділу предмета “Початкові відомості з природної історії”, а саме відомості з будови м'язової системи та м'язових волокон у зв'язку з їх фізіологічною діяльністю; закономірності, пов'язані з утриманням рівноваги та під час різних видів пересувань [8, с. 28].

Подальший період розвитку ВЛ (1882–1917 рр.) можна охарактеризувати як революційний в аспекті розроблення та реалізації технології покращення фізичного стану учнів. Так, зворотна реорганізація військових гімназій у кадетські корпуси та комплекс соціальних проблем загальнодержавного рівня, що на цьому етапі були першочергові й невідкладні, зумовили суттєві зміни у меті навчально-виховного процесу учнів цих навчальних закладів. Зокрема, такі проблеми відіграли провідну роль у формуванні змістових основ педагогічної технології фізичного виховання кадетів. В зв'язку з цим [5], одна з причин значного зростання уваги до навчального строю (стройова підготовка, – *уточнення нашіе*) полягала в тому, що наслідки перевищеної уваги до розумового розвитку дітей у середніх школах викликали в суспільстві початку 80-х років появу проблеми фізичного розвитку учнів як першочергової і найважливішої. Звідси зміст цілеутворення педагогічної технології – спільними зусиллями вихователів і викладачів постійно розвивати та підтримувати у кожному вихованцеві здоров'я, силу та бадьорість тіла й духу, сувору дисципліну розуму та волі [8].

Переосмислення значення фізичного виховання в управлінні фізичним станом учнів знаходить відображення у змісті іншого складника педагогічної технології – структурно-змістовій цілісності навчально-виховного процесу, а також у шляхах і умовах реалізації технології в процесі фізичного виховання учнів ВЛ. Ці умови отримують статус обов'язкових і знаходять відображення в окремому розділі “Основні правила фізичного виховання” загального документа “Інструкції з виховної частини для кадетських корпусів”.

Необхідно підкреслити, що вперше в історії функціонування ВЛ окремо від загальних формулюється мета і завдання фізичного виховання – загальна мета фізичного виховання полягає в правильному розвитку та удосконаленні тілесного організму вихованців, у збереженні їх здоров'я, у необхідності пристосування тіла до зовнішніх впливів у витонченні органів зовнішнього відчуття та зміцненні кісток, м'язів і нервів. Фізичне виховання дітей і юнаків повинно йти поруч із духовним їх розвитком, взаємно доповнюючи та взаємоіснуючи одне з одним; при цьому вся система гігієнічних заходів, які здійснює заклад, ґрунтується на даних, перевірених науковим досвідом та узгоджується з вимогами того службового та побутового поприща, до якого готуються вихованці військово-навчальних закладів [7].

Інструментальність педагогічної технології, що реалізовувалася на цьому етапі, подана як чітка інструкція з алгоритмом дій вихователів і вчителів під час усієї побутової та навчально-виховної діяльності учнів кадетських корпусів. Так, гігієнічні заходи як форма організації діяльності педагогічного колективу передбачали врахування відповідності величин фізичних навантажень віковим й індивідуальним особливостям розвитку учнів, виходили з необхідності використання помірних навантажень у період дитячого та юнацького віку; дотримання правил індивідуальної гігієни; належний, розроблений з урахуванням досягнень медичної науки режим харчування; суворий контроль вихователів за чинниками, що негативно впливають на фізичний стан учнів [7]. Передбачалося також ознайомлення учнів з вимогами здорової гігієни щодо статевого життя, гігієнічними правилами облаштування, функціонування і підтримання належних умов в усіх приміщеннях корпусу, дотримання загального добового режиму навчального закладу.

Під час ранкової гімнастики використовувалися рухливі ігри та гімнастичні вправи на свіжому повітрі (у випадку належних погодних умов) або які виконувалися в приміщенні (за особливо несприятливих погодних умов). Щоденні навчальні заняття з гімнастики містили: бігові вправи, рухливі ігри, що дозволяють одночасно залучати велику кількість учасників і сприяють розвитку в них спритності, сили, уваги, точності, влучності, обережності, сміливості, винахідливості й витримки. Одна з обов'язкових умов – активна участь вихователя в рухливих іграх, але з використанням педагогічного такту й уміння для ненадання грі характеру уроку або розваги на замовлення [9].

До інших вправ і видів рухової діяльності, що рекомендували обов'язково використовувати в процесі фізичного виховання учнів, входили: танці, біг на ковзанах, катання на човнах і плавання. Щодо плавання, то “Інструкція...” [7] чітко регламентувала вимоги до організації і проведення таких занять. Перелік, зміст, умови вибору і проведення рухливих ігор знаходимо у спеціальній методичній розробці для вихователів – “Проект організації рухливих ігор як галузі фізичної освіти в кадетських корпусах” [5].

Активне використання фізичних вправ спостерігаємо також у змісті стройових і військово-прикладних занять, що були поновлені після скасування на попередньому етапі. У зміст перших увійшли такі гімнастичні вправи (класифікація фізичних вправ того періоду, – *прим. наша*): загальнорозвивальні; стройові; стройові з гвинтівкою та гімнастичною палицею; ходьба і біг; групові вправи; ігри; метання списа та інших приладів [1]. Під час військово-прикладних занять використовували, крім власне професійно-орієнтованих, також спортивно-прикладні види рухової діяльності: фехтування, їзда верхи, стрільба з гвинтівки.

Наступний етап функціонування ВЛ (1943–1996 рр.) – період відновлення після 1917 року діяльності зазначеного типу навчальних закладів для юнаків, але тепер у вигляді суворовських училищ. Головна особливість фізичного виховання полягала в тому, що вперше за весь період існування ВЛ у навчальному плані фізичне виховання набуває статусу окремого навчального предмета. Щодо змісту, шляхів і умов реалізації на цьому етапі технології фізичного виховання, то тут констатуємо зміни у переважній більшості її складників. Так, діагностичне цілеутворення ґрунтується на загальній меті педагогічного процесу середньої школи – підготовка учнів до життя, суспільно корисної праці, подальше підвищення рівня загальної та політехнічної освіти, виховання їх на засадах глибокої поваги до принципів соціалістичного суспільства та ідей комунізму [6], тобто процес фізичного виховання відзначається чітко зорієнтованістю на вирішення військово-прикладних завдань із пріоритетом розвитку фізичних якостей учнів ВЛ. На уроках використовують види рухової діяльності, передбачені навчальною програмою для старшокласників масової школи: легкоатлетичні, гімнастичні, спортивно-ігрові, плавання, лижна, ковзанярська і стройова підготовка. У позаурочних формах використовують професійно-прикладні та спортивні види рухової діяльності: у режимі дня – ранкову гімнастику; у секційній роботі – бокс, гімнастику, легку атлетику, спортивні ігри, військове багатоборство; у масових заходах – воєнізовані змагання з бігу, стрільби, плавання, подолання смуги перешкод, військового багатоборства, спортивних ігор [11].

Цілісність навчально-виховного процесу досягається реалізацією загальнопідготовчого і професійно-прикладного напрямків систематично в усіх формах занять фізичним вихованням. Щодо інструментальності технології, то її недостатність для досягнення належного результату в покращенні фізичного стану учнів суворовських училищ [11, с.23]. Зазначене підтверджують опосередковані дані, оскільки прямі в доступних літературних джерелах відсутні: переважна більшість допризовної молоді не відповідає вимогам військової служби за результатами підтягування, бігу на 100, 1000 м і метання гранати; 44,0% старшокласників України не виконували військового нормативу із стрибка в довжину з розбігу, 56,7 – з бігу на 1000 м, 69,1 – підтягування, підйому силою, підйому ніг до перекладини. За індексом Гарвардського степ-тесту юнаки мали низький рівень функціонування серцево-судинної системи, а узагальнені дані 1974–1980 рр. засвідчують таке: у 1974 році 16–17-річні юнаки долали дистанцію 100 м, в середньому, за 13,9 с, у 1988 році їх однолітки – вже за 14,3 с, метали гранату – відповідно на 39,7 та 32,2 м, підтягувалися на перекладині й долали дистанцію 1000 м – практично з однаковими результатами – у межах відповідно 7–9 разів та 3 хв 34 с – 3 хв 50 с.

Необхідно зазначати, що педагогічні технології впливу на фізичний стан старшокласників, які використовували у процесі фізичного виховання старшокласників масової школи та однолітків суворовських училищ не відрізнялися, за винятком окремих організаційних моментів, передусім особливостей побуту останніх. Натомість у 1981 р. з'являється перша за весь час функціонування суворовських училищ окрема програма з фізичного виховання – “Настанова з фізичної підготовки суворовців, нахімовців, вихованців військово-музичного училища” [14], що відрізняється від реалізованої у масовій школі.

Порівняно з попереднім, процес фізичного виховання учнів ВЛ зразка 1981 р. найбільше відповідає ознакам технологічного процесу. Підтвердженням цього є, по-перше, чітко визначена мета фізичного виховання (цілеутворення у педагогічній технології), а не в контексті всього навчально-виховного процесу, – підготовка відданих справі комунізму, міцних і загартованих юнаків, здатних переносити фізичні

навантаження [6]. По-друге, технологія відзначалася наявністю іншого складника – інструментальності, яка полягала в конкретизації низки завдань: розвиток й удосконалення фізичних якостей; оволодіння різноманітними прикладними руховими навичками; забезпечення правильного фізичного розвитку, формування стройової виправки, зміцнення здоров'я і загартовування організму; виховання психічної стійкості, впевненості у своїх силах, цілеспрямованості, сміливості, рішучості, наполегливості, витримки, дисциплінованості, колективізму; формування навички до систематичних занять фізичними вправами. По-третє, модернізації зазнали шляхи й умови реалізації інструментальності: конкретизувалася спрямованість, зміст, засоби і форми фізичного виховання, форми і способи контролю, нормативні вимоги; чіткої регламентації набули послідовність проходження навчального матеріалу та вимоги до підготовленості вчителів і матеріально-технічного забезпечення. Змістовий складник технології зразка 1981 р. також відзначався оздоровчою, військово-прикладною й освітньо-методичною спрямованістю, що забезпечувалося організацією занять як спортивного тренування та використанням таких видів фізичних вправ: гімнастичних, із подолання перешкод, рукопашного бою, плавання, лижної підготовки, легкої атлетики, спортивних ігор, кожен з яких конкретизувався обов'язковими для вивчення руховими діями. Суттєво відрізнялися також нормативні основи цієї педагогічної технології.

Висновки

1. Історико-педагогічний аналіз літературних джерел виявив, що за 270 років існування ВЛ технології впливу на фізичний стан учнів цих навчальних закладів засобами фізичного виховання відзначалися інтенсивним розвитком.

2. Найбільш значущими в аспекті розробленості змісту, шляхів і умов реалізації технології фізичного виховання учнів ВЛ можна вважати періоди 1882–1917, 1981–1991 рр.

3. Ураховуючи попередні досягнення і недоліки в розробленні, реалізації технологій фізичного виховання учнів ВЛ та сучасні досягнення галузевої науки, необхідно сформулювати оптимальний зміст технології, спрямованої на покращення фізичного стану учнів цих навчальних закладів у процесі фізичного виховання.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на історико-педагогічний аналіз інших (організаційних, контрольних-нормативних) основ технологій фізичного виховання учнів ВЛ, реалізованих на різних етапах функціонування цих загальноосвітніх навчальних закладів та, враховуючи такі дані, розробити ефективну технологію для сучасних ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою.

Список використаних джерел:

1. Авчинников А. Военный строй и гимнастика : Опыт руководства к преподаванию в гражданских школах и потешных ротах. Согласовано с позднейшими уставами, наставлениями и инструкциями. – Екатиринослав : Типография М. С. Копылова, 1910. – 168 с.
2. Басаев В.Р. Становление и развитие кадетских корпусов в императорской России (XVIII – начало XX века) : Дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 “ ”. – Омск, 2000. – 175 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
4. Завадский В.В. Владимирский Киевский кадетский корпус. – К. : Типография Р.К.Лубковского, 1901. – 19 с.
5. Загвязинский В.И. Теория обучения : современная интерпретация : Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр “Академия”, 2001. – 192 с.

6. Инструкция по воспитательной части для кадетских корпусов. – СПб : Типография М. М. Стасюлевича, 1886. – 134 с.
7. Лалаев М.С. Исторический обзор регламентаций воспитания и обучения в наших военно-учебных заведениях от основания первых военных школ до последнего времени // Военный сборник. – 1900. – № 1. – С.3-63; С. 114-140; С. 405-424.
8. Наставление по физической подготовке суворовцев, нахимовцев и воспитанников военно-музыкального училища : Введено в действие приказом Министра Обороны СССР № 205 от 29 июля 1981 г. – М. : Военное издательство, 1982. – 234 с.
9. Общая программа и инструкция для преподавания учебных предметов в кадетских корпусах. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1886. – изд. 2-2. – 199 с.
10. Общая программа распределения времени и наставление для ведения внеклассных занятий в кадетских корпусах. – СПб., 1890. – 69 с.
11. Программа по физическому воспитанию учащихся средних специальных учебных заведений (кроме педагогических). – М. : Советская наука, 1959. – 56 с.
12. Проект организации подвижных игр как отрасли физического образования в кадетских корпусах. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1889. – 24 с.
13. Руководство гимнастики для средних и низших учебных заведений духовного и гражданского ведомства (с дополнением “Подготовка к военной службе”) / Составитель К.А. Шмидт. – СПб. : Типография В. Демакова, 1874. – 123 с.
14. Рыбковский А.Г. Управление двигательной активностью человека (системный анализ). – Донецк : ДонГУ, 1998. – 300 с.

On the theoretical lever of integration in historical-pedagogical aspect were studied some questions of forming and development of pedagogical technologies in system of physical training of pupils of military-educational institution of pre-university background. Given facts testified the existence of considerable quantity of positive information about convective and realization provision such technologies that together with modern achievements of science it is necessary elaboration to take into consideration their elaboration and realization in process of physical training of pupils of modern lyceums with intensified military physical training.

Key words: military-educational institutions of pre-university background, the system of physical training, conceptive bases of pedagogical technology, historical-pedagogical analysis.

Отримано: 15.11.2010 р.

УДК 613–053.5:37.015.311

В. В. Присакар

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ШКОЛІВІВ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розкривається проблема збереження та зміцнення здоров'я школярів у контексті сучасної освіти. За результатами дослідження автором здійснена спроба визначення педагогічних умов та особливостей збереження і зміцнення здоров'я учнів у системі виховної роботи з урахуванням екологічно життєвого простору.

Ключові слова: збереження здоров'я, зміцнення здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичне виховання, навчальний план, практичні навички, фізичне вдосконалення, культура здоров'я.

Здоров'я як категорія людського буття вважається в усьому світі найважливішим пріоритетом держави. Проблема здоров'я на особистісному й суспільному рівнях сьогодні набула широкого масштабу й розглядається як така, що кардиналь-